

Павлова Ю. С.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКАЗ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

DIGITAL EVIDENCE IN CIVIL PROCESS: INTERNATIONAL EXPERIENCE

У статті проведено порівняльне дослідження поняття електронного доказу та його змісту, видів і особливостей використання в країнах прецедентного та романо-германського типу права. За базу дослідження було обрано законодавство та теорію цивільного процесу США, Англії, Федеративної Республіки Німеччина та Франції.

Встановлено, що у законодавстві США відсутнє чітке розмежування доказів на види, при цьому доказове право згруповано за типовими для практики проблемними ситуаціями. Однак, американська наукова теорія визначає типи електронних доказів: за формою електронних даних; за методом створення даних; відповідно до мети створення електронних доказів. Визначено, що система цивільного судочинства Великобританії також не містить поняття електронного доказу як такого, проте має значні здобутки в сфері електронного документообміну, електронної системи ведення судових справ та інформації, обміну документами між учасниками процесу тощо, що є досить позитивним та ефективним досвідом розгляду цивільних справ.

Зазначено, що цивільне доказове право Франції та Німеччини широко використовує електронні докази, електронний підпис та електронні документи, містить широку нормативну базу та відбиває основні вимоги щодо використання останніх, встановлених рекомендаціями Радою Європи. Згідно теорії та практики цивільного процесу країн романо-германського типу права, електронний доказ охоплює всі можливі докази та інформацію, яка може бути передана або збережена за допомогою цифрових пристроїв чи програм та які можуть скласти фактичну інформацію про будь-який факт. Зроблено висновок, що поняття електронного доказу за законодавством країн романо-германського типу є більш широким в порівнянні з визначенням, зміст якого розкривається в теоретичних джерелах країн прецедентного типу права.

Ключові слова: *електронний доказ, електронний підпис, електронний документ, доказування, речові докази, письмові докази, допустимість, достовірність доказів.*

The article conducts a comparative study of the concept of electronic evidence and its content, types and features of use in the countries of precedent and Romano-Germanic type of law. The legislation and theory of civil procedure of the USA, England, the Federal Republic of Germany and France were chosen as the basis of the research.

It has been established that there is no clear division of evidence into types in the US legislation, while evidentiary law is grouped according to typical problematic situations in practice. However, the American scientific theory defines the types of electronic evidence: by the form of electronic data; according to the method of data creation; in accordance with the purpose of creating electronic evidence. It was determined that the civil justice system of Great Britain also does not contain the concept of electronic evidence as such, but it has significant achievements in the field of electronic document exchange, electronic system of conducting court cases and information, exchange of documents between participants in the process, etc., which is a rather positive and effective experience in the consideration of civil cases.

It is noted that the civil evidence law of France and Germany widely uses electronic evidence, electronic signature and electronic documents, contains a broad regulatory framework and reflects the main requirements for the use of the latter established by the recommendations of the Council of Europe. According to the theory and practice of the civil procedure of the countries of the Romano-Germanic type of law, electronic evidence covers all possible evidence and information that can be transmitted or stored with the help of digital devices or programs and that can constitute factual information about any fact. It was concluded that the concept of electronic evidence according to the legislation of the countries of the Romano-Germanic type is broader in comparison with the definition, the meaning of which is revealed in the theoretical sources of the countries of the precedent type of law.

Key words: *electronic evidence, electronic signature, electronic document, proof, physical evidence, written evidence, admissibility, authenticity of evidence.*

Насучасному етапі активної комп'ютеризації та інформатизації всіх без виключень сфер суспільного життя проблема ефективного використання досягнень науково-технічного прогресу в рамках цивільного процесу наразі зайняла належне місце серед головних викликів теорії та практики даної галузі права. Електронний доказ вже є невід'ємним атрибутом сучасного судового провадження, чому характерна як нормативно-правова основа, так і широка практика застосування. Однак, попри це, все ще залишаються нерозкритими окремі питання належності таких доказів, їх допустимості, форми, змісту та особливості використання тощо.

В цілому, електронний доказ у вітчизняному цивільному процесі – це будь-яка інформація, представлена в електронній формі, що має значення для розгляду цивільної справи, дослідження якої здійснюється за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів.

У контексті запровадження того чи іншого інституту чи правового явища в національній практиці доцільним є дослідження зарубіжного досвіду з цього питання на предмет аналізу та встановлення ефективних моментів використання, застосування в практичній площині, теоретичні обґрунтування тощо. Саме тому, пропонується звернутися до впровадження та використання електронного доказу в країнах прецедентного та романо-германського типу права.

Відомо, що законодавству країн прецедентного типу не характерна наявність кодифікованих нормативно-правових актів, а перевага у регулюванні суспільних відносин віддається судовому прецеденту.

Так, для правової системи США, як представника англосаксонської прецедентної правової сім'ї, не характерна наявність чітких меж між видами доказів, а сам процес доказування базується навколо згрупованих типових ситуацій, які частіше всього виникають на практиці. У науковій літературі знаходимо твердження з приводу того, що «статутне доказове право США є закріпленням найважливіших та знакових судових рішень, узагальненою практикою і носить заборонний характер, тобто вказує, в яких випадках доказ не може бути визнаним допустимим» [1, с. 1]. Аналіз природи електронних доказів в правовому полі США дає під-

стави стверджувати, що, в першу чергу, акцент зміщено на порушення прав громадян у зв'язку з використанням тієї чи іншої комп'ютерної інформації, що відноситься практиками до явища «електронної інформації».

У той же час знаходимо визначення терміну «електронні докази» наступного змісту – «це будь-які дані, отримані від аналогового пристрою та/або цифрового пристрою потенційного значення, які генеруються, обробляються, зберігаються або передаються за допомогою будь-якого електронного пристрою, а цифрові докази – це електронні докази, які формуються або перетворюються в числовий формат» [2, с. 5].

Серед іншого в американській правовій доктрині пропонується типологізація таких електронних доказів:

- електронні докази можуть бути класифіковані за формою електронних даних (документи, написані на комп'ютері, повідомлення, написані та надіслані електронною поштою, за допомогою мобільного зв'язку тощо) [3];

- за методом створення даних (записи, створені за допомогою комп'ютерного програмного забезпечення; записи, збережені шляхом підключення даних; збережені електронні листи тощо) [4];

- відповідно до мети створення електронних доказів (докази, які можуть бути засобом доказування: записи, створені автоматично (рахунки за телефон, записи на пристрої) та докази, що не можуть бути використані як засіб доказування)) [5].

Сторона судового процесу не обмежена в кількості електронних доказів, але такі докази мають обов'язково мати ознаку аутентифікації або ідентифікації предмета (доказу), що визначено Федеральними правилами про докази від 1975 року [6]. Також такі докази мають бути релевантними, тобто містять факти, важливі для вирішення справи по суті.

Отже, в американській практиці електронні докази – це відомості, що обробляються, зберігаються або передаються будь-яким штучним пристроєм та містять ту чи іншу інформацію, яка має значення для справи та посідають чільне місце в системі доказів, які використовують юристи.

Процес судового доказування у Великобританії регулюється рядом нормативно-правових актів, таких як Правила цивільного судочин-

ства 1998 року [7], Закон про докази 1975 року [8], Закон про докази в цивільному судочинстві 1995 року [9] та ін. Правники даної країни докази в цілому визначають як «факти, документи та показання, а також інші законні засоби, які можуть бути використані для встановлення спірного факту» [10]. Примітно, що вказані законодавчі акти закріплюють три засоби доказування, до яких відносять показання свідків, письмові та речові докази. Прямого визначення електронного доказу британське законодавство не містить, натомість встановлюється процедура подання електронних документів до суду. Варто відмітити, що подання до суду електронних матеріалів справи спрощує багато моментів, як то економія ресурсів, часу, спрощення процедури пошуку потрібних документів тощо.

Визначається, що порядок, який урегулює питання подання електронних документів визначає, що таким є «будь-який документ, що зберігається в електронній формі: електронна пошта та інші електронні засоби зв'язку, такі як текстові повідомлення і голосова пошта, текстові документи і бази даних, а також документи, що зберігаються на портативних пристроях, таких як карти пам'яті і мобільні телефони» [11], окрім того розрізняють електронний документ та його електронне зображення.

Також цікавою особливістю використання електронних документів у цивільному судочинстві Великобританії є те, що «електронні докази презумуються достовірними, якщо вони не оспоруються» [12].

Н.Ю. Голубева у своїй монографії вказує, що у деяких судах Великобританії діють програми електронного документообігу, що працює через відповідний вебсайту суду, з можливістю для сторін процесу користування електронними скриньками, надсилати документи в електронному вигляді тощо [13]. Також в суді, аналогічному місцевим національним судам, існує електронна система реєстрації та ведення справ «CE File», яка надає змогу сплачувати судові збори онлайн та подавати документи за допомогою електронної пошти [14]. Слід відмітити платформу цифрової системи Crown Court Digital Case System, яка використовується для доступу, підготовки та подання інформації у справі, взаємообміну документами між учасниками процесу [15].

Отже, можемо прийти до висновку, що хоч система цивільного судочинства Великобританії і не містить поняття електронного доказу як такого, проте має значні здобутки в сфері електронного документообміну, електронної системи ведення судових справ та інформації, обміну документами між учасниками процесу тощо, що є досить позитивним та ефективним досвідом розгляду цивільних справ.

Дослідження особливостей явища електронного доказу в системі права романо-германського типу пропонується розглянути на прикладі Франції та Німеччини. Так, цивільний процес Франції встановлює різні засоби доказування, як-то письмові докази, покази свідків, присяги, визнання стороною фактів тощо. Електронні докази у французькій правовій практиці почали використовуватися в контексті розвитку електронного документообігу та інтенсивного використання комунікативних засобів зв'язку.

У Франції було запроваджено ряд нормативно-правових актів, які урегулювали питання використання електронних підписів та адаптацію доказів до інформаційних комунікацій, а також було закріплено нове поняття документального доказу, яке ввібрало в себе поняття електронного формату документу – «доказ, що складаються з серії букв, символів, цифр або будь-яких інших знаків зі зрозумілим значенням, незалежно від їх середовища та способів передачі» [16]. Таким чином було запроваджено принцип нейтральності до форми доказу, тобто будь-який доказ відтепер вважається допустимим незалежно від форми його носія.

Надалі у 2011 році у Франції було прийнято Закон, який урегулював окремі питання цифрової економіки та закріплював електронні докази та визначив електронну пошту як «будь-яке повідомлення у формі тексту, голосу, звуку чи зображення, надіслане мережею зв'язку, що зберігається на мережевий сервер або в кінцевому обладнанні одержувача» [17].

Варто взяти до уваги, що згідно ст. 1163 ЦК Франції електронна пошта може бути буквальною доказом, який «виникає з розбірливої послідовності букв, символів, цифр або будь-яких інших знаків чи символів, наділених зрозумілим значенням незалежно від їх природи, засобом або способом передачі» [18], однак повинен бути електронний підпис.

Також, свого значення в контексті доказування за французькою практикою стали отримувати й інші прояви комунікативних можливостей, як-то геолокація, аудіозаписи розмов та аудіоповідомлення, відео та ін., спільним для яких є те, що все це становить цифрові дані. Варто зауважити, що доказова сила електронних доказів за законодавством Франції не менша за природу інших доказів, однак вони вимагають особливого підходу до аутентифікації та підтвердження оригінальності того ж електронного підпису, допустимості з точки зору цифрових технологій тощо.

Цивільний процес Німеччини не містить заборон чи обмежень в частині використання електронних доказів в процесі доказування, такі докази визнаються допустимими, якщо вони підлягають візуальному або експертному засвідченню.

Як слушно зазначає Д.О. Московчук, законодавство ФРН є одним з найбільш ліберальних в частині використання електронних доказів в цивільному процесі [19, с. 121].

З метою спрощення судочинства та впровадження нових інформаційних технологій у процес німецьким законодавцем було прийнято Закон про використання електронних форм комунікації в судочинстві, що надало можливість широко використання електронного документообігу та інформаційних технологій під час процесу, дослідження доказів та ведення судової справи [20].

Питання використання електронного підпису у цивільному судочинстві Німеччини базується на приписах Директиви ЄС 1999/93/ЄС, що переслідувало мету загального визнання методу електронної ідентифікації та поставило перед державами-членами ЄС завдання гарантувати використання електронного підпису як доказу у судочинстві [21], на базі чого в Німеччині було прийнято Закон «Про електронні підписи», яким визначається види таких підписів, їх порядок використання та підтвердження оригінальності.

Окрім того, ЦПК ФРН містить визначення електронного документу, під яким розуміється «текстові, аудіо-, відео- та програмні документи» [22]. Тобто, електронний документ відноситься до речових доказів, в силу його сприйняття як «файлу, який може бути записаний на носії інформації» [23].

Варто відмітити, що електронний доказ за німецькою правовою практикою становить щось типу збірного поняття по відношенню електронних документів, файлів, аудіо та відеозображень, листів тощо, які можуть бути ідентифіковані як оригінал або копія оригіналу, тобто може бути з'ясована його походження.

Взагалі, відповідно до рекомендацій Ради Європи, «електронні докази» означають «будь-які докази, які виникають на основі даних, що містяться або створюються пристроєм, робота якого залежить від програмного забезпечення або даних, що зберігаються чи передаються в системі чи пристрої, комп'ютерної мережі» [24].

Приходимо до висновку, що поняття електронного доказу за законодавством країн романо-германського типу є більш широким в порівнянні з визначенням, зміст якого розкривається в теоретичних джерелах країн прецедентного типу права. Запровадження та розвиток використання електронних доказів у цивільному процесі Франції та Німеччини тісно пов'язаний з явищами електронного підпису та електронного документу. Для законодавства США та Великобританії не характерне пряме визначення поняття електронного доказу як такого, при цьому американська наукова доктрина, як і англійська, широко використовує таке поняття. Вважається, що електронний доказ охоплює всі можливі докази та інформацію, яка може бути передана або збережена за допомогою цифрових пристроїв чи програм та які можуть скласти фактичну інформацію про будь-який факт.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Rothstein P. F. Evidence: State and Federal Rules. St. Paul, 1991. P. 1.
2. Biasiotti MA, Cannataci JA, Bonnici JPM, Turchi F (2018) Introduction: opportunities and challenges for electronic evidence. In: Handling and exchanging electronic evidence across Europe. Springer, Cham, Switzerland, pp. 3–12.
3. Mason S., Seng D. Electronic evidence. University of London Press. 2017. URL: <https://doi.org/10.14296/517.9781911507079>
4. Abdel-Muttalib MAM. Search and criminal investigation in the digital computer and Internet crimes. National Library. 2006. P. 45-64. URL: http://scholar.google.com/scholar_lookup?&title=Search%20and%20criminal%20investi-

gation%20in%20the%20digital%20computer%20and%20Internet%20crimes&publication_year=2006&author=Abdel-Muttalib%20CMAM

5. Abdul-Muttalib MAH, Qasim ZM, Aziz AA. A proposed model for the rules for adopting the digital evidence for evidence in computer crimes. 2003. Arab J 5:2253–2238.

6. Federal Rules of Evidence. Washington, 2013. 142 p.

7. Civil Procedure Rules. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil>

8. Evidence (Proceedings in other jurisdictions) Act 1975). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/34/contents>

9. Civil Evidence Act 1995) URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/38/contents>

10. Kabsay Debesu, Andualem Eshetu Law of Evidence. 2009. P. 210. URL: [https://uogqueensmcf.com/wpcontent/uploads/2020/BA%20Modules/LAW%20\(LL.B\)/3rd%20year/3rd%20year%20-2/Law%20of%20Evidence.pdf](https://uogqueensmcf.com/wpcontent/uploads/2020/BA%20Modules/LAW%20(LL.B)/3rd%20year/3rd%20year%20-2/Law%20of%20Evidence.pdf)

11. Practice Direction 31b – disclosure of electronic documents. URL: https://www.justice.gov.uk/courts/procedurerules/civil/rules/part31/pd_part31b

12. The Sedona Conference Cooperation Proclamation. July 2008. URL: <http://www.ned.uscourts.gov/internetDocs/cle/20111/TSC%20Cooperation%20Proclamation.pdf>

13. General guidelines for electronic bundles in The Supreme Court of the United Kingdom and Judicial Committee of the Privy Council URL: <https://www.supremecourt.uk/procedures/electronic-bundle-guidelines.html>

14. Голубєва Н. Ю. Електронні докази в цивільному процесі Англії та Уельсу. Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. 185 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/13083>

15. Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039>. DOI: 10.32837/11300.14039

16. Дрогозюк К.Б. Впровадження електронних доказів у цивільне судочинство Франції.. Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. 185 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/13083>

17. Article premier de la loi n° 1.383 sur l’Economie Numérique. URL: <https://www.legimonaco.mc/305/legismclois.nsf/ViewTNC/9301A603E6FB1F33C12584FD002CC731!OpenDocument#:~:text=Le%20consommateur%20b%C3%A9n%C3%A9ficie%20aupr%C3%A8s%20du,son%20pr%C3%A9cis%C3%A9s%20par%20ordonnance%20souveraine>

18. Code civil URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721?etatText

19. Московчук Д. О. Електронні докази у країнах континентального та загального права: порівняльно-правове дослідження : дис. канд. юрид. наук. НУ ОЮА. Одеса, 2023. 210 с.

20. Huber. Modernisierung der Justiz? ZRP. 2003. S.268 URL: <https://www.jstor.org/stable/23428490>

21. Redeker. EU-Signaturrechtlinie und Umsetzungsbedarf im deutschen Recht. CR. 2000. S. 455.

22. Yergeau F. UTF-8, a transformation format of ISO 10646. 2003. RFC 3629. URL: <https://tools.ietf.org/html/rfc3629>

23. Munchener Kommentar zur Zivilprozessordnung (Band 1 bis 3). Munchen 2013. § 371. Rn. 8. URL: <https://beckassets.blob.core.windows.net/product/toc/11109643/musielakkommentar-zivilprozessordnung-zpo-9783800645312.pdf>

24. Інструкції з електронних доказів в цивільному і адміністративному судочинстві. 2019. URL: <https://rm.coe.int/lignes-directricessur-les-preuves-electroniques-et-expose-des-motifs/1680968ab6>